

Islamic Maaref University

Scientific Journal Commentary Studies

Vol. 16, Spring 2025, No. 61

A Comparative Study of the Meaning of Wilayat in the Verse of Wilayat Based on Context With Emphasis on Imam Khamenei's Viewpoint

Mohammad Ali Majd Faqihi¹ \ Mohammad Ali Reyhani Nia²

1. Professor Assistant, sciences of Quran and Hadith department,
Islamic education university, Qom, Iran. majd@maaref.ac.ir

2. Professor Assistant, Islamic education teaching department, Farhangian university, south Khorasan,
martyr Bahonar campus, Birjand, Iran (responsible author). rehaninia@cfu.ac.ir

Abstract Info	Abstract
Article Type: Research Article	The connection between the verse of Wilayat and the verses before and after it and the aimed meaning in the mentioned verses is a matter of disagreement among commentators of Both Parties. Most Sunni commentators believe in the unity of the context of the verses and consider the meaning of love and support to be the sense of verses 51 to 58 of Surah Al-Ma'idah, but most Shiite commentators believe in the lack of unity of the context of the verses; they have defined Wilayat in verses 55 and 56 of Surah Al-Ma'idah as supervision and in the verses before and after it as love and support. The Supreme Leader considers the word Wilayat to mean continuity and unity, which are part of the lexical meanings of this word, and by explaining the three dimensions of Wilayat based on this meaning and applying it to the mentioned verses, he reveals the connection between the verses. The present article uses a descriptive-analytical method to explain Ayatollah Khamenei's view and compare it with the views of the commentators of the Two Sects. The present study, by presenting in-text evidence and context and proving Imam Khamenei's view, believes in the connection between the verses and considers the meaning of the term "guardianship" to be the sense of the verses in all the mentioned verses. It is clear that having political and economic relations with Jews and Christians is not forbidden, but siding with them and accepting their domination and guardianship is forbidden. The Islamic society is a society that is under the authority and guardianship of Allah, the Messenger, and the Infallible Imam (AS).
	
Date of receive: 2024/09/18	
Date of revision: 2024/12/09	
Date of acceptance: 2024/12/22	Theological interpretation, meaning of wilayat (guardianship), the verse of wilayat (guardianship), context of the verses, Ayatollah Khamenei, commentators of the Two Sects.
Keywords	
Cite this article:	
DOI:	
Publisher:	Islamic Maaref University, Qom, Iran.

Introduction

The verse of wilayat (guardianship) is one of the key verses of the Quran, but the meaning and interpretation of the verse of guardianship and its connection with the verses before and after it are disputed by the commentators of the two sects. Ayatollah Khamenei has a unique perspective on this. Paying attention to that His Eminence is the leader of the Islamic Republic of Iran, explaining his perspective is of particular importance in a way that can play a decisive role in the knowledge of governance. The verse of Wilayat has been discussed by the commentators of the Quran, and also it has been stated within the commentaries about the relationship between the verses that are discussed in this study. Also, various books and articles have been written about the verse of Wilayat, but regarding the relationship between the verses, it only could be referred to the article "Investigating the thematic relationship between the verse of Wilayat and the verses before and after, focusing on the views of Fakhr Razi and Allama Tabatabaei" by Mr. Mohammad Ezzati Bakhshayesh, which describes and analyzes the views of Fakhr Razi and Allama Tabatabaei.

Methodology

The present study, using a descriptive-analytical method, explains the Supreme Leader's view using the book "Outline of Islamic Thought in the Quran" and other statements of his eminence and compares it to the views of the commentators of Two Sects. Finally, by mentioning in-text evidence and contexts, it endeavors to prove Imam Khamenei's view and provides an appropriate response to the possible critiques of the commentators of Two Sects which are towards this opinion.

Discussion

In this section, a comparative study is made about three topics: the semantics of wilayah in the verse, the dimensions of wilayah, and the context of the verses.

One: The meaning of wilayah in the verse: Ayatollah Khamenei considers the literal meaning of the word wilayah to be continuity and in one side, by citing various examples and instances, then he applies this meaning to the verse. Most Sunni commentators know the word "wali" in the verse to mean support or love, but Shiite commentators, citing the exclusiveness in the verse, have denied the meaning of love and support in the verse of wilayah and have emphasized on being the one who is more deserved and deserves to take authority on (others), the Imam who is obligatory to be obeyed, supervision and leadership.

Two: Dimensions of wilayah: The issue of examining the dimensions of wilayah which is an innovative theory of Imam Khamenei and such a thing was not found in the words of other commentators of the Quran. The explanation of the dimensions of wilayah is based on his precise semantics of the word wilayah and is based on rational exclusiveness; an individual and a society by (accepting the) wilayah must know how their threefold connections with the internal front, the external front and the leader of the true front should be, and with whom they should have continuity and solidarity and with whom they should not have such a relationship.

Three: Context of the verses: Imam Khamenei's view has a systematic form and, regarding to the explanation of the original literal meaning of the word wilayat, he achieves to the theory of the dimensions of wilayat and by applying the three dimensions of wilayat to

the verses in question, he believes in the context of the verses. Most Sunni commentators, relying on the unity of the context of the verses, have considered the meaning of support and love to be the sense in verses 51 to 58 of Surah Al-Ma'idah, but most Shiite commentators, unlike the verse of wilayat, which consider the meaning of guardianship to be the sense, have considered the meaning of friendship, support and alliance to be the purpose in the verses prohibit to take wilayat of Jews and Christians. Imam Khamenei's view is distinct from both groups of Shiite and Sunni commentators, evidence within the text was presented in support of his view and the objections of the commentators of both parties were answered.

Conclusion

Ayatollah Khamenei's semantics of the word "wilayah" is consistent with the views of Arab lexicographers, and the meaning of continuity and unity are the literal meanings of the word "wilayah," but among the various idiomatic meanings of this word, it should be examined which meaning is intended in the mentioned verses. Imam Khamenei's view on the context of the verses, in terms of believing in the connection and relationship between the verses, is consistent with the view of Sunni commentators, but regarding to the meaning intended by the word "wilayah" in these verses, it is different from the view of Sunni commentators. Most Shiite commentators believe in the lack of connection between the verses and have interpreted the word "wali" in verses 55 and 56 of Surah Al-Ma'idah as guardianship and in the verses before and after as love and support. However, Ayatollah Khamenei, by explaining the meaning of Wilayat, its dimensions and its application to the verses in question, believes in the connection between the verses and emphasizes the meaning of continuity and unity in all the verses mentioned.

References

- *The Holy Quran*.
- Aalusi, Sayyid Mahmoud (1994). *Ruh al-Ma'aani fi Tafsir al-Qoran al-'Azim (The Spirit of the Meanings in the Interpretation of the Great Quran)*. Beirut: Dar Al-Kotub Al-Imiyyah. (In Arabic)
- Ebad, Al-Saheb Ismail (n.d). *Al-Mohit fi al-Loghah (The Ocean in the language)*. Researched by Mohammad Hasan Aale-Yassin. Beirut: Aalem al-Kotub. (In Arabic)
- Ezzati Bakhshayesh, Mohammad (2019). *Barresie Ertebaate Mawdu' I Aayeh Welaayat baa Aayaate qabl wa ba'd, baa Mehwariate Nazare Fakhre Razi wa 'Allameh Tabatabaei ("Examination of the thematic connection of the Velayat verse with the preceding and following verses, focusing on the opinion of Fakhr Razi and Allameh Tabatabayi")*. The congress of re-reading the personality dimensions of Amir al-Mu'minin, Imam Ali. Isfahan. (In Persian)
- Farahidi, Khalil bin Ahmad (1989). *Kitab al-'Ain (The Book of al-'Ain)*. Qom: Hijrat. (In Arabic)
- Fayyumi, Ahmad bin Muhammad (n.d). *Al-Mesbaah al-Munir (The Illuminating Lamp)*. Qom: Dar Hijra. (In Arabic)
- Ibn Faris, Ahmad (n.d). *(Mo'jam al-Maqaaees al-Loghah (Dictionary of Language Standards)*. Qom: Maktab al-e'laam al-Islami. (In Arabic)
- Ibn Hisham, Abdul Malik (1988). *Al-Sirah al-Nabawiah (The Prophetic Biography)*. Beirut: Dar al-Kotub al-Arabiyyah. (In Arabic)
- Ibn Manzur, Muhammad ibn Makram (1993). *Lisan Al-Arab (Language of Arab)*. Beirut: Dar Sader. (In Arabic)

- Javadi Amoli, Abdullah (2011). *Tafsir Tasnim (Tasnim Commentary)*. Qom: Israa. (In Persian)
- Jawhari, Ismail bin Hammad (n.d). *Al-Sehaah (The Correct ones “of the Words”)*. Beirut: Dar al- ‘Elm le-Maleen. (In Arabic)
- Khamenei, Seyyed Ali (2013). *Tarhe Kolly Andishe Eslami dar Qoran (Outline of Islamic thought in the Qur'an)*. Qom: Iman Jihadi Institute. (In Persian)
- Khamenei, Seyyed Ali. Daftare Hifz wa Nashre Aathare Aayatollah al-‘Ozma Khamenei (Office for Preservation and Publication of Ayatollah Grand Ayatollah Khamenei’s Works): www.farsi.khamenei.ir. (In Persian)
- Kolaini, Muhammad bin Ya’qoob (1986). *Al-Kafi (The Sufficient)*. Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiya. (In Arabic)
- Makarem Shirazi, Nasser (2002). *Aayate Welayat dar Qoran (The Verses of Wilayat in the Quran)*. Compiled by: Abolqasem ‘Alian-Nazhadi. Qom: Nasl Jawan. (In Persian)
- Makarem Shirazi, Nasser and colleagues (1992). *Tafsir Nemuneh (Exemplary Interpretation)*. Tehran: Daar al-Kotob al-Islamiah. (In Persian)
- Mustafavi, Hassan (n.d). *Al-Tahqiq fi Kalamat al-Qoran al-Karim (Investigating in the words of the Holy Qur'an)*. Beirut: Dar al-Kutub Al-Elmiyah. (In Arabic)
- Najjarzadegan, Fathullah (2012). *Barresie Tatbiqie Tafsir Aayaate Wilayat dar Didgaah Fariqain (A comparative study of the interpretation of verses of Wilayat from the perspectives of Two Sects)*. Qom: Seminary and University Research Center. (In Persian)
- Ragheb Esfahani, Hussain bin Muhammad (1991). *Mofradat Alfaz Qoran (Vocabulary words of the Qur'an)*. Beirut: Dar al-Qalam. (In Arabic)
- Razi, Fakhruddin Muhammad bin Omar (1999). *Mafatih al-Ghayb (The Keys of Unseen.)* Beirut: Dar Ehya al-Torath al-Arabi. (In Arabic)
- Rashid Reza, Muhammad (1993). *Tafsir al-Qur'an al-Hakim / Tafsir al-Manar (The Commentary of Wise Quran/Al-Manaar Commentary)*. Beirut: Dar al-Marefah. (In Arabic)
- Shushtari, Nurullah (1988). *Ehqaq al-Haq wa Ezhaaq al-Baatel (Proving the Righteousness and Removing the Falsehood)*. Qom: Ayatollah Mar’ashi Najafi Library. (In Arabic)
- Sobhani, Jafar (1983). *Forugh Abadiat (The Shine of Eternity)*. Qom: Islamic Propaganda Office. (In Persian)
- Tabatabaei, Sayyed Mohammad Hossain (1996). *Al-Mizan fi Tafsir al-Qur'an (The Criterion in the Commentary of Quran)*. Qom: Islami. (In Arabic)
- Tabarsi, Fazl bin Hasan (1993). *Majma’ al-Bayan le-‘Uloom al-Qur'an (The Collection of the Expression for the ‘Olum al-Quran)*. Tehran: Nasser Khosrow. (In Arabic)
- Tabari, Muhammad bin Jarir (1991). *Jame’ al-Bayan ‘an Tawil Aay al-Qoran (The Comprehensive Expression of Interpretation of Verses of Qur'an)*. Beirut: Dar al-Marefah. (In Arabic)
- Tusi, Muhammad bin Hassan (n.d). *Al-Tebyan fi Tafsir al-Qur'an (The Explanation in the Commentary of Quran)*. Beirut: Dar Ehya al-Torath al-Arabi. (In Arabic)
- Zamakhshari, Mahmud (1986). *Al-Kashshaaf an Haqaaeq Ghamaedh al-Tanzil (The Most Discoverer of the mysterious facts of Revelation)*. Beirut: Dar al-Kitab al-Arabi. (In Arabic)

دراسة مقارنة لمعني الولاية في آية الولاية علي ضوء السياق مع التركيز علي رؤية الإمام الخامنئي (حفظه الله)

محمد علي مجد فقيهي^١ / محمد علي ريحاني نيا^٢

١. أستاذ مساعد في قسم معارف القرآن والحديث، جامعة المعارف الإسلامية، قم، إيران.

majd@maaref.ac.ir

٢. أستاذ مساعد في قسم المعارف الإسلامية، جامعة فرهنگيان،

خراسان الجنوبية، فرع الشهيد باهنر، بيرجند، إيران (الكاتب المسؤول).

rehaninia@cfu.ac.ir

معلومات المادة	ملخص البحث
نوع المقال: بحث	يُعدّ الارتباط بين آية الولاية والآيات التي تسبقها وتليها موضع خلاف بين مفسري الفريقين، فغالبية مفسري أهل السنة يرون وحدة السياق في الآيات (من الآية ٥١ إلى ٥٨ من سورة المائدة)، ويُفسرون «الولاية» فيها على أنها المحبة والنصرة، بينما يعتقد مفسرو الشيعة بعدم وحدة السياق، ويُفسرون «الولاية» في الآيتين ٥ و ٥٦ بمعنى القيادة الشرعية، ويُقوّن معنى المحبة والنصرة في الآيات الأخرى، يرى الإمام الخامنئي أن لفظ «الولاية» في أصل اللغة يتضمّن معنى الارتباط والانتماء إلى جبهة واحدة وهو من المعاني اللغوية الثابتة للكلمة، ويُبيّن سمّاحته أبعاد الولاية الثلاثة على هذا الأساس، ويقوم بتطبيق هذا المعنى على الآيات المذكورة، ليُظهر بذلك وجود انسجام وارتباط وثيق بين الآيات. فتسعى هذه الدراسة - باستخدام المنهج الوصفي التحليلي - إلى عرض رأي الإمام الخامنئي، ومقارنته مع آراء مفسري الفريقين. ويثبت البحث من خلال الشواهد والقرائن الداخلية من النصّ القرآني أن تفسير الإمام الخامنئي أقرب إلى دلالة السياق، ويُرجّح أن المعنى المقصود من «الولاية» في جميع الآيات المذكورة هو «القيادة الشرعية والتوكلي السياسي»، لا مجرد النصرة أو المحبة. ومن الواضح أن إقامة علاقات اقتصادية أو سياسية مع اليهود والنصارى ليست محرّمة في ذاتها، وإنما الممنوع هو الدخول تحت ولايتهم وقبول سلطتهم السياسية والعقدية، فالمجتمع الإسلامي مجتمع قائم على ولاية الله ورسوله والإمام المعصوم عليه السلام .
تاريخ الإستلام: ١٤٤٦/٠٣/١٤	
تاريخ المراجعة: ١٤٤٦/٠٦/٠٧	
تاريخ القبول: ١٤٤٦/٠٦/٢٠	
الألفاظ المفتاحية	التفسير الكلامي، معنى الولاية، آية الولاية، سياق الآيات، الإمام الخامنئي، مفسرو الفريقين.
الاقتباس:	مجد فقيهي، محمد علي و محمد علي ريحاني نيا (١٤٤٦). دراسة مقارنة لمعني الولاية في آية الولاية على ضوء السياق مع التركيز على رؤية الإمام الخامنئي. مجلة دراسات تفسيرية. ١٦ (١). ٦٦ - ٤٥. DOI: 10.22034/16.61.39
رمز DOI:	https://doi.org/10.22034/16.61.39
الناشر:	جامعة المعارف الإسلامية، قم، إيران.

بررسی تطبیقی معنای ولایت در آیه ولایت بر اساس سیاق با تأکید بر دیدگاه امام خامنه‌ای (حفظه الله)

محمدعلی مجد فقیهی^۱ / محمدعلی ریحانی‌نیا^۲

۱. استادیار، گروه معارف قرآن و حدیث، دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

majd@maaref.ac.ir

۲. استادیار، گروه آموزش معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، خراسان جنوبی،

پردیس شهید باهنر، بیرجند، ایران (نویسنده مسئول).

rehaninia@cfu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی (۶۶ - ۴۵) تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۲۸ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۰۹/۱۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۲ واژگان کلیدی	ارتباط آیه ولایت با آیات قبل و بعد آن و معنای مقصود در آیات یادشده، مورد اختلاف مفسران فریقین است. عموم مفسران اهل تسنن به وحدت سیاق آیات، قائل بوده و معنای محبت و نصرت را مقصود آیات ۵۱ تا ۵۸ سوره مائده می‌دانند، اما بیشتر مفسران شیعه به عدم وحدت سیاق آیات معتقدند؛ ولایت را در آیات ۵۵ و ۵۶ مائده به سرپرستی و در آیات قبل و بعد آن، به محبت و نصرت معنا نموده‌اند. مقام معظم رهبری واژه ولایت را به معنای پیوستگی و هم‌جهگی می‌داند که جزء معانی لغوی این واژه است و با تبیین ابعاد سه‌گانه ولایت بر اساس این معنا و تطبیق آن بر آیات یادشده، ارتباط میان آیات را آشکار می‌سازد. مقاله حاضر با روش توصیفی - تحلیلی، به تبیین دیدگاه آیت الله خامنه‌ای و تطبیق آن با دیدگاه مفسران فریقین می‌پردازد. پژوهش پیش‌رو با ارائه شواهد و قرائن درون‌متنی و اثبات دیدگاه امام خامنه‌ای، به ارتباط میان آیات باورمند است و در تمام آیات یادشده، معنای اصطلاحی «سرپرستی» را مقصود آیات می‌داند. پُر واضح است داشتن ارتباط سیاسی و اقتصادی با یهود و نصارا ممنوع نیست، اما هم‌جهگی با آنان و پذیرش سلطه و سرپرستی آنان ممنوع است. جامعه اسلامی، جامعه‌ای است که تحت ولایت و سرپرستی خدا و رسول و امام معصوم علیه السلام قرار دارد. تفسیر کلامی، معنای ولایت، آیه ولایت، سیاق آیات، آیت الله خامنه‌ای، مفسران فریقین. مجد فقیهی، محمدعلی و محمدعلی ریحانی‌نیا (۱۴۰۴). بررسی تطبیقی معنای ولایت در آیه ولایت براساس سیاق با تأکید بر دیدگاه امام خامنه‌ای. <i>مطالعات تفسیری</i>. ۱۶ (۱). ۴۵ - ۶۶. DOI: 10.22034/16.61.39 https://doi.org/10.22034/16.61.39 دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.
استناد:	
کد DOI:	
ناشر:	

طرح مسئله

آیه ولایت از آیات مهم و کلیدی قرآن کریم است، اما معنا و تفسیر آیه ولایت و ارتباط آن با آیات قبل و بعد آن، مورد اختلاف مفسران فریقین است. در این میان حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای دیدگاهی ویژه و منحصر به فرد در این باره دارد که می‌تواند الهام‌بخش باشد و با عنایت به اینکه معظم‌له، بر اساس نظریه مترقی ولایت فقیه و مردم سالاری دینی متبلور در نظام جمهوری اسلامی، ولی فقیه و رهبر نظام جمهوری اسلامی ایران است، تبیین دیدگاه ایشان و مقایسه آن با دیدگاه مفسران فریقین، جایگاه و اهمیت ویژه‌ای می‌یابد؛ به گونه‌ای که می‌تواند در دانش حکمرانی نقش تعیین‌کننده‌ای ایفا نماید. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای در این باره می‌گوید:

مسئله ولایت (را)، به آن صورتی که ما مطرح می‌کنیم و از قرآن استنباط می‌کنیم، غالباً کمتر مطرح می‌شود. ولایت را از آیات کریمه قرآن، استنباط و استخراج می‌کنیم و می‌بینید که چه اصل مترقی جالبی است اصل ولایت و یک ملت، یک جمعیت، پیروان یک فکر و یک عقیده، اگر دارای ولایت نباشند، چطور بی‌خودی ول معطلند. این را درک خواهید کرد.^۱

پژوهش پیش‌رو با روش توصیفی - تحلیلی، به تبیین دیدگاه مقام معظم رهبری با استفاده از کتاب *طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن* و دیگر بیانات معظم‌له و تطبیق آن با دیدگاه مفسران فریقین می‌پردازد و در نهایت با ذکر شواهد و قرائن درون‌متنی به اثبات دیدگاه امام خامنه‌ای همت می‌گمارد و برای اشکالات احتمالی مفسران فریقین که متوجه این دیدگاه است، پاسخ مناسب ارائه می‌نماید.

الف) پیشینه تحقیق

آیه ولایت و آیات قبل و بعد آن، از سوی مفسران قرآن کریم مورد بحث قرار گرفته است و درباره ارتباط میان آیات نیز در لابلای تفاسیر مطالبی بیان شده که در این پژوهش به آنها پرداخته می‌شود. همچنین در خصوص آیه ولایت نیز کتاب‌ها و مقاله‌های مختلفی تألیف گردیده است، لیکن درباره ارتباط میان آیات، می‌توان تنها به مقاله «بررسی ارتباط موضوعی آیه ولایت با آیات قبل و بعد، با محوریت نظر فخر رازی و علامه طباطبایی» از محمد عزتی بخشایش، اشاره نمود که به توصیف و تحلیل دیدگاه فخر رازی و علامه طباطبایی در این باره پرداخته است.^۲

۱. خامنه‌ای، *طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن*، ص ۴۰۷.

۲. عزتی بخشایش، بررسی ارتباط موضوعی آیه ولایت با آیات قبل و بعد، با محوریت نظر فخر رازی و علامه طباطبایی، *کنگره بازخوانی ابعاد شخصیتی امیرالمؤمنین امام علی (ع)*.

ب) مفهوم شناسی واژه ولایت

با مطالعه کتاب‌های لغت، می‌توان برای واژه ولایت معانی ذیل را استخراج نمود:

به معنای چیزی بعد از چیز دیگر قرار گرفتن: «و [تقول]: علی الوَلَاءِ، أی: الشَّيْءُ بَعْدَ الشَّيْءِ».^۱

به معنای قرب و نزدیکی نیز آمده است: «و الولی: القُربُ. و الولیُّ: ولیُّ الیتیم و نَحْوِه».^۲ «ولی» به معنای

قرب است و «ولی» به معنای ولی یتیم و مانند آن است.

«الوَلِیُّ: القُربُ و الدنو... و کلُّ من ولیَّ امرٍ واحدٍ فهو ولیُّه».^۳ «ولی» به معنای قرب و نزدیکی است و هر

کسی که کار یکی را به عهده بگیرد، ولی او می‌باشد.

«الواو و اللام و الباء: أصلٌ صحیحٌ يدلُّ علی قُرب».^۴ این ماده دارای یک اصل صحیح است و بر قُرب

دلالت می‌کند.

حصول و پیوستگی از دیگر معانی واژه ولایت است: «الْوَلَاءُ و التَّوَالِی: أَنْ یَحْضُلَ شِیْءَانِ فِصَاعِدًا حُصُولًا لیس

بینهما ما لیس منهما، و یُسْتَعَارُ ذَلِکَ لِلْقُرْبِ مِنْ حِیْثُ الْمَکَانِ، و مِنْ حِیْثُ النَّسْبَةِ، و مِنْ حِیْثُ الدِّینِ، و مِنْ حِیْثُ الصَّدَاقَةِ و

النَّصْرَةِ و الاعتقاد».^۵ وَلَاءٌ و تَوَالِی؛ یعنی پیوستگی که بین دو چیز حاصل می‌شود و افزون می‌گردد تا جایی

که میان آن معانی چیزی که از آنها نباشد، نیست و این معنا برای نزدیکی مکانی، نسبی، دینی، بخشش

و یاری کردن و اعتقاد و ایمان به کار می‌رود.

راغب اصفهانی در ادامه می‌نویسد: «وَلَايَةُ» به فتح واو، به معنای یاری کردن است، «وَلَايَةُ» به کسر

واو، به معنای سرپرستی است؛ نیز گفته شده هر دو واژه حقیقتش همان سرپرستی است که کاری را به

عهده بگیرند.^۶

«الوَلِیُّ: مِثْلُ فُلْسِ الْقُرْبِ وَ قِيلَ (الْوَلِیُّ) حُصُولُ الثَّانِي بَعْدَ الْأَوَّلِ مِنْ غَيْرِ فَضْلٍ».^۷ «ولی» مثل «فلس» به معنای

قرب است و گفته شده به معنای حصول دوم بعد از اول بدون فاصله است.

واژه ولایت به معنای ناصر و متولی امور نیز به کار رفته است. «الْوَلِیُّ، هُوَ النَّاصِرُ وَ قِيلَ: اَلْمَتَوَلَّى لِأُمُورِ الْعَالَمِ

و الْخَلَائِقِ الْقَائِمُ بِهَا وَ مِنْ أَسْمَائِهِ عَزَّ وَ جَلَّ: الْوَالِی وَ هُوَ مَالِكُ الْأَشْيَاءِ جَمِيعَهَا الْمُتَصَرِّفُ فِيهَا... و الْوَلِیُّ: وَلِیُّ الْيَتِيمِ الَّذِي

۱. فراهیدی، کتاب العین، ج ۸، ص ۳۶۵.

۲. عباد، المحيط فی اللغة، ج ۱۰، ص ۳۸۱ - ۳۸۰.

۳. جوهری، الصحاح، ج ۶، ص ۲۵۲.

۴. ابن فارس، مقاییس اللغة، ج ۶، ص ۱۴۱.

۵. راغب اصفهانی، مفردات، ص ۸۸۵.

۶. همان.

۷. فیومی، المصباح المنیر، ج ۲، ص ۲۶۷.

یلی امره و يقوم بکفایته»^۱. ابن منظور «ولی» را به معنای ناصر و متولی امور می‌داند و می‌گوید: یکی از اسمای خدا، «والی» است؛ به معنای مالک و توانا به تصرف بر تمام اشیا. وی در ادامه برای «ولی» چنین مثال می‌زند: ولی یتیم کسی است که عهده‌دار امور او می‌شود و به انجام آنها قیام می‌کند و ولی زن کسی است که عهده‌دار عقد نکاح او می‌باشد.

مصطفوی در مقام جمع‌بندی معانی واژه ولایت می‌نویسد: «انّ الاصل الواحد هو وقوع الشيء وراء شيء مع رابطه بينهما»^۲. «ولی» به معنای قرار گرفتن چیزی بعد از چیز دیگر است، به دلیل رابطه‌ای که بین آنها وجود دارد؛ یعنی ماده «ولی»، پشت سر دیگری واقع شدن است. البته باید بین این دو چیز، رابطه‌ای باشد؛ یعنی هر پشت سر واقع شدنی را ولی نمی‌گویند، بلکه باید رابطه‌ای باشد؛ مثلاً گاه در صف اتوبوس، افراد پشت سر یکدیگر قرار می‌گیرند، ولی چون رابطه‌ای بین آنها وجود ندارد، در اینجا واژه «ولی» به کار نمی‌رود.

حاصل کلام اینکه معنای اصلی واژه ولایت در لغت؛ قُرب (نزدیکی)، حُصول (پیوستگی) و پشت سر واقع شدن همراه با نوعی رابطه است؛ اما برای واژه ولایت، معانی اصطلاحی مختلفی از جمله سه معنای مشهور؛ محبت، نصرت و سرپرستی در کتاب‌های لغت ذکر شده است. تمام این معانی اصطلاحی به همان معنای لغوی ولایت برمی‌گردد؛ لازمه محبت، نزدیکی و پیوستگی طرفین محبت به یکدیگر است. برای اینکه شخصی، توان یاری و نصرت دیگری را داشته باشد، باید به او نزدیک شود. برای اینکه شخصی بتواند سرپرستی دیگری را بر عهده گیرد، نیز لازم است به او نزدیک شده و ارتباط و پیوستگی داشته باشد. بر این پایه در هر متن یا عبارتی که واژه ولایت و مشتقات آن به کار رفته باشد، با توجه به شواهد و قرائن موجود در کلام، باید روشن شود، کدام معنای اصطلاحی مورد نظر است.

ج) بررسی تطبیقی

پس از تبیین لغوی واژه ولایت، بررسی تطبیقی در مورد سه مطلب؛ معاشناسی ولایت در آیه، ابعاد ولایت و سیاق آیات صورت می‌گیرد.

۱. معنای ولایت

اولین چالشی که محل بحث و گفتگوی مفسران قرآن کریم پیرامون آیه ولایت قرار گرفته، معنا و مقصود واژه ولایت در این آیه است که این مسئله از دیدگاه امام خامنه‌ای و مفسران فریقین بررسی می‌گردد.

۱. ابن منظور، *لسان العرب*، ج ۱۵، ص ۴۰۷ - ۴۰۶.

۲. مصطفوی، *التحقیق*، ج ۱۳، ص ۲۰۳.

یک. معنای ولایت از دیدگاه امام خامنه‌ای

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با ذکر مثال‌ها و مصداق‌های گوناگون معنای لغوی واژه ولایت را، پیوستگی و هم‌جهگی می‌داند، سپس به تطبیق این معنا در آیه می‌پردازد. امام خامنه‌ای در تبیین واژه ولایت می‌نویسد:

مسئله ولایت دنباله بحث نبوت است، یک چیز جدای از بحث نبوت نیست. مسئله ولایت، در حقیقت تتمه و ذیل و خاتمه نبوت است.^۱

یک عده و یک جبهه را پیغمبر به وجود می‌آورد، اینها در میان چه جامعه‌ای دارند زندگی می‌کنند؟ در میان جامعه جاهلی ... برای اینکه اینها هضم نشوند، برای اینکه اینها نابود نشوند، برای اینکه اینها بتوانند به‌عنوان یک جمعی باقی بمانند تا در آینده، جامعه اسلامی با دست‌های استوار اینها بنا بشود و اداره بشود و ادامه پیدا بکند و اینها یاوران پیغمبر باشند، برای اینکه اینها بتوانند بمانند، اینها را هرچه بیشتر به همدیگر متصل می‌کنند و هرچه بیشتر از سایر جبهه‌ها جدا می‌کنند.^۲

این‌که ایشان مسئله ولایت را تتمه و خاتمه نبوت می‌داند؛ یعنی همان ولایتی را که پیامبر ﷺ دارند، به جانشینان ایشان امامان معصوم ﷺ منتقل می‌شود؛ زیرا بر اساس آیه ولایت، مراتب ولایت وجود دارد؛ ولایت خدا، ولایت رسول خدا ﷺ و ولایت امام معصوم ﷺ. سپس ایشان به معنای ولایت در اصطلاح اولیه قرآنی اشاره نموده و می‌نویسد:

در اصطلاح اولی قرآنی، ولایت یعنی به هم‌پیوستگی و هم‌جهگی و اتصال شدید یک عده انسانی که دارای یک فکر واحد و جویای یک هدف واحدند، در یک راه قدم بر می‌دارند، برای یک مقصود دارند تلاش و حرکت می‌کنند، یک فکر را و یک عقیده را پذیرفته‌اند.^۳

پس از تبیین معنای لغوی و اصطلاح اولیه قرآنی واژه ولایت، معظم‌له تمام معانی اصطلاحی واژه ولایت را به همان معنای اصیل لغوی آن بر می‌گرداند و بر این باور است:

اصل معنای ولایت، عبارت از نزدیک بودن دو چیز با یکدیگر است ... ولایت؛ یعنی اتصال و ارتباط و قرب دو چیز به صورت مماس و مستحکم با یکدیگر. همه معانی‌ای که برای

۱. خامنه‌ای، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، ص ۴۰۸.

۲. همان، ص ۴۱۳ - ۴۱۲.

۳. همان، ص ۴۱۳.

«ولایت» در لغت ذکر شده است - معنای محبت، معنای قیومیت و بقیه معانی، که هفت، هشت معنا در زبان عربی هست - از این جهت است که در هر کدام از اینها، به نوعی این قرب و نزدیکی بین دو طرف ولایت وجود دارد. مثلاً «ولایت» به معنای محبت است؛ چون محبت و محبوب، با یکدیگر یک ارتباط و اتصال معنوی دارند و جدا کردنشان از یکدیگر، امکان‌پذیر نیست.^۱

معنای پیوستگی، هم‌جهگی و نزدیکی که حضرت آیت‌الله خامنه‌ای از معنانشناسی لغوی واژه ولایت بیان کردند با دیدگاه لغت‌شناسان عرب در این باره که پیش‌تر ذکر گردید، هماهنگ و برگرفته از منابع اصیل لغوی است و در آیات مورد بحث، ایشان همین معنای لغوی را مقصود آیات می‌داند.

دو. معنای ولایت از دیدگاه مفسران فریقین

با اینکه درباره شأن نزول آیه ولایت، اختلافی میان مفسران فریقین وجود ندارد،^۲ اما درباره معنای «ولی» در آیه شریفه میان مفسران شیعه و اهل تسنن اختلاف نظر است.

الف) دیدگاه مفسران شیعه درباره معنای ولی در آیه ولایت

شیخ طوسی می‌نویسد:

دلالت آیه بر امامت بلافصل امیرمؤمنان^{علیه السلام} بعد از پیامبر^{صلی الله علیه و آله} واضح است و لفظ «ولی» در آیه به معنای اولی و احق است.

وی موارد استعمال ولی را جایی می‌داند که شخص نسبت به دیگران اولویت دارد.^۳
طبرسی معتقد است:

نمی‌توانیم «ولی» را به معنای دوست و هدف آیه را دوستی و محبت دینی بدانیم؛ زیرا این معنا خصوصیتی ندارد تا آن را برای برخی از مؤمنان ثابت و از برخی سلب کنیم. بدیهی است که دوستی و محبت دینی برای همه مؤمنان است، خدای متعال می‌فرماید: «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ»^۴ یعنی زنان و مردان مؤمن، دوست یکدیگرند. بنابراین نمی‌توان آیه را بر این معنا حمل کرد و چاره‌ای نداریم جز اینکه بر همان معنای اول حمل کنیم؛ یعنی امام واجب‌الاطاعة و صاحب اختیار؛ زیرا همان‌طوری که

۱. بیانات در دیدار کارگزاران نظام، ۱۳۷۶/۰۲/۰۶، ۲۸۳۴، <https://khl.ink/f/2834>

۲. ر.ک: مکارم شیرازی، *آیات ولایت در قرآن*، ص ۸۲ - ۸۱؛ شوشتری، *احقاق الحق و ازهاق الباطل*، ج ۲، ص ۴۱۰ - ۳۹۹.

۳. طوسی، *التبیان*، ج ۳، ص ۵۶۰ - ۵۵۹.

۴. توبه / ۷۱.

گفتیم برای لفظ «ولی» بیشتر از دو معنا نیست. هرگاه یکی از دو معنا محال باشد، دیگری محقق خواهد بود.^۱

علامه طباطبایی بر این باور است:

آنچه از معانی ولایت در موارد استعمالش به دست می‌آید این است که ولایت عبارت است از یک نحوه قربی که باعث و مجوز نوع خاصی از تصرف و مالکیت تدبیر می‌شود و آیه شریفه مورد بحث، سیاقی دارد که از آن استفاده می‌شود، ولایت نسبت به خدا و رسول و مؤمنان به یک معنا است، چنان که به یک نسبت ولایت را به همه نسبت داده است و مؤید این مطلب این جمله از آیه بعدی است: «فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ» برای اینکه این جمله دلالت و یا دست کم اشعار دارد بر اینکه مؤمنین و رسول خدا ﷺ از جهت اینکه در تحت ولایت خدایند، حزب خدا هستند. و چون چنین است پس سنخ ولایت هر دو یکی و از سنخ ولایت خود پروردگار است.^۲

مکارم شیرازی می‌نویسد:

کلمه «ولی» در آیه به معنای دوست یا ناصر و یاور نیست؛ زیرا ولایت به معنای دوستی و یاری کردن مخصوص کسانی نیست که نماز می‌خوانند و در حال رکوع زکات می‌دهند، بلکه یک حکم عمومی است که همه مسلمانان را در بر می‌گیرد، همه مسلمین باید یکدیگر را دوست بدارند و یاری کنند حتی آنهایی که زکات بر آنها واجب نیست و چیزی ندارند که زکات بدهند تا چه رسد به اینکه بخواهند در حال رکوع زکاتی بپردازند، آنها هم باید دوست و یار و یاور یکدیگر باشند. از اینجا روشن می‌شود که منظور از «ولی» در آیه فوق ولایت به معنای سرپرستی و تصرف و رهبری مادی و معنوی است، به خصوص اینکه این ولایت در ردیف ولایت پیامبر ﷺ و ولایت خدا قرار گرفته و هر سه با یک جمله ادا شده است.^۳

جوادی آملی نیز ولایت در این آیه را به معنای سرپرستی می‌داند و می‌نویسد:

ولی، در آیه مورد بحث به معنای رهبر و سرپرست است، نه مُحب و یاور. قرائنی در بخش نخست و پایانی آیه هست که ولایت در آن راه، در ولایت سرپرستی منحصر می‌کند.^۴

۱. طبرسی، مجمع البیان، ج ۳، ص ۳۲۷.

۲. طباطبایی، المیزان، ج ۶، ص ۱۲.

۳. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۴، ص ۴۲۴ - ۴۲۳.

۴. جوادی آملی، تسنیم، ج ۲۳، ص ۱۱۴.

وی در مقام استدلال می‌نویسد:

ولایت در این آیه، ولایت انحصاری و خاص است. بر خلاف ولایت نصرت و محبت که ولایت عام بوده، اختصاص به خدا ندارد و همه مؤمنان را شامل می‌شود و ولایت مطرح در این آیه، ولایتی یک سویه است که برای خدا و پیامبر و مؤمنانی خاص ثابت است. بی‌تردید چنین ولایتی غیر از ولایت نصرت و محبت است؛ چرا که ولایت نصرت و محبت، ولایتی دو سویه و همگانی است. بنابراین ولایت در آیه یادشده به معنای سرپرستی است.^۱

با بررسی دیدگاه مفسران شیعه به دست می‌آید آنان معنای محبت و نصرت را در آیه ولایت، نفی نموده و بر معنای اولی و سزوار به تصرف، امام واجب الإطاعة، سرپرستی و رهبری، تأکید نموده‌اند.

ب) دیدگاه مفسران اهل تسنن درباره معنای ولی در آیه ولایت

عموم مفسران اهل تسنن در آیه «ولی» را به معنای نصرت یا محبت می‌دانند. طبری در تفسیر آیه می‌نویسد: «لیس لکم أیها المؤمنون ناصر إلا الله و رسوله و المؤمنون».^۲

زمخشری می‌نگارد:

بعد از نهی از موالات کسانی که دشمنی با آنان واجب است، کسانی که موالات آنان واجب است، ذکر شده است.^۳

فخر رازی پس از اعتراف به اینکه «ولی» در لغت به معنای ناصر و مُحِب و به معنای متصرف است. می‌نویسد: «حمل لفظ ولی بر معنای نصرت، اولی از حمل آن بر معنای متصرف است؛ زیرا ولایت نهی شده از آن، در قبل و بعد از این آیه، ولایت به معنای نصرت است. پس ولایت در این آیه نیز به معنای نصرت است و نمی‌تواند به معنای امام باشد؛ زیرا آن به معنای القای کلام بیگانه بین دو کلامی است که برای غرض واحدی بیان شده‌اند و چنین کاری در نهایت زشتی و ناپسندی است و منزه دانستن کلام خدا از آن واجب است».^۴

ألوسی نیز می‌نویسد:

این آیه کسانی را که سزوار موالات می‌باشند، به طریق قصر بیان نموده؛ خدا و رسول و مؤمنان را اختصاص به موالات و دوستی دانسته است.^۵

۱. همان، ج ۲۳، ص ۱۱۶ - ۱۱۵.

۲. طبری، جامع البیان، ج ۶ ص ۱۸۶.

۳. زمخشری، الکشاف، ج ۱، ص ۶۴۹.

۴. رازی، مفاتیح الغیب، ج ۱۲، ص ۳۸۴ - ۳۸۳.

۵. ألوسی، روح المعانی، ج ۳، ص ۳۳۳.

سایر مفسران اهل تسنن نیز بر همین معنای نصرت و محبت از واژه «ولی» در آیه مورد بحث تأکید کرده‌اند. مهم‌ترین دلیل مفسران اهل تسنن برای نپذیرفتن دیدگاه مفسران شیعه درباره معنای ولی در آیات ۵۵ و ۵۶ سوره مائده، سیاق آیات است و آنان با استدلال بر وحدت سیاق آیات ۵۱ تا ۵۸ سوره مائده، بر معنای محبت و نصرت در تمام آیات یادشده تأکید نموده‌اند.

۲. ابعاد ولایت

مسئله بررسی ابعاد ولایت؛ نظریه ابتکاری امام خامنه‌ای است و در کلام سایر مفسران قرآن چنین مطلبی یافت نگردید. تبیین ابعاد ولایت، مبتنی بر معاشناسی دقیق ایشان از واژه ولایت و بر اساس یک تقسیم و حصر عقلی و منطقی صورت گرفته است؛ یک فرد و جامعه ولایت‌مدار باید بدانند ارتباطات سه‌گانه‌اش با جبهه داخلی، جبهه خارجی و رهبر جبهه حق چگونه باشد؟ با چه کسانی پیوستگی و هم‌جبهگی داشته باشد و با چه کسانی چنین رابطه‌ای نداشته باشد.

حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، ابعاد ولایت را چنین تبیین می‌نماید:

اگر بخواهند برسند به آن ولایت قرآنی، آن ولایتی که در قرآن مطرح شده، امت اسلام بخواهد آن را تأمین کند برای خودش؛ دو جهت را باید مراعات کند. یک جهت، جهت ارتباطات داخلی است، در داخل جامعه اسلامی؛ یک جهت، جهت ارتباطات خارجی است؛ یعنی رابطه عالم اسلام و امت اسلام و جامعه اسلامی با جوامع دیگر.^۱

در تبیین نخستین بُعد ولایت، ایشان «همبستگی داخلی» را ضروری می‌داند و بر این باور است:

در زمینه ارتباطات داخلی، امت اسلام آن وقتی دارای ولایت به معنای قرآنی است که کمال همبستگی و اتصال و ارتباط و اتحاد صفوف و فشردگی هرچه بیشتر آحاد و جناح‌های گوناگون را در خودش تأمین کند.^۲

در تبیین دومین بُعد ولایت، ایشان معتقد به قطع روابط خارجی نیستند، بلکه بر «عدم وابستگی خارجی» تأکید می‌نمایند:

در زمینه روابط خارجی، عالم اسلام باید سعی کند، امت اسلامی باید سعی کند روابط خود را با دنیای غیر مسلمان و غیر این امت جوری تنظیم کند که یک ذره تحت فرمان آنها قرار نگیرد، یک ذره تحت تأثیر افکار آنها قرار نگیرد.^۳

۱. خامنه‌ای، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، ص ۴۲۸.

۲. همان، ص ۴۲۸.

۳. همان، ص ۴۲۹.

سپس معظم‌له، سومین رکن و بُعد ولایت را ضروری می‌داند و آن «پیوند با ولی و حاکم جامعه اسلامی» است که وظیفه هماهنگی و مدیریت روابط داخلی و خارجی جامعه اسلامی را به عهده دارد و در تبیین آن می‌نویسد:

اگر بخواهد یک جامعه‌ای و یک امتی که ولایت قرآنی را به این معنا داشته باشد؛ یعنی بخواهد تمام نیروهای داخلی‌اش در یک جهت، به سوی یک هدف، در یک خط به راه بیفتد و بخواهد تمام نیروهای داخلی‌اش علیه قدرت‌های ضد اسلامی در خارج بسیج بشود، احتیاج دارد به یک نقطه قدرت متمرکز در متن جامعه اسلام، به یک نقطه‌ای احتیاج دارد که تمام نیروهای داخلی به آن نقطه بپیوندند، همه از آنجا الهام بگیرند و همه از او حرف بشنوند و حرف گوش کنند و او تمام جوانب مصالح و مفاسد را بداند تا بتواند مثل یک دیده‌بان نیرومند قوی دستی و قوی چشمی، هرکسی را در جبهه جنگ، به کار مخصوص خودش بگمارد. لازم است یک رهبری، یک فرماندهی، یک قدرت متمرکزی در جامعه اسلامی وجود داشته باشد.^۱

۳. سیاق آیات

سیاق آیات در اینجا نقشی تعیین‌کننده دارد، مفسران اهل تسنن به وحدت سیاق آیات مورد بحث معتقدند و مفسران شیعه وحدت سیاق آیات را نپذیرفتند؛ اما حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به وحدت سیاق آیات باورمند است؛ اما نه آن معنایی که مفسران اهل تسنن از واژه ولایت، مقصود آیات دانسته‌اند.

یک. سیاق آیات از دیدگاه امام خامنه‌ای

دیدگاه ایشان در اینجا شکل منظومه‌ای دارد و با توجه به تبیین معنای اصیل لغوی واژه ولایت، به نظریه ابعاد ولایت می‌رسند و با تطبیق ابعاد سه‌گانه ولایت بر آیات مورد بحث، به سیاق آیات باور دارد. ایشان در تبیین سیاق آیات می‌نویسد:

این معنایی که از ولایت بنده گفتم، دقیق‌ترین و ظریف‌ترین معنایی است که درباره ولایت می‌شود تشریح کرد، می‌شود بیان کرد؛ از قرآن هم این در می‌آید. در این آیات قرآن از سوره مائده، هم به جنبه مثبت ولایت؛ یعنی پیوند داخلی، هم به جنبه منفی ولایت؛ یعنی قطع پیوندهای خارجی، هم به آن بُعد دیگر ولایت؛ یعنی ارتباط و اتصال با ولیّ - ولیّ یعنی آن قطب، یعنی آن قلب، یعنی آن حاکم و امام - به همه اینها اشاراتی رسا شده، حالا دقت کنید تا مطلب به دست بیاید.^۲

۱. همان، ص ۴۳۱.

۲. خامنه‌ای، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، ص ۴۳۴.

نخستین رکن ولایت «عدم وابستگی خارجی» در آیات مورد بحث: «یا أَیُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَ النَّصَارَىٰ أَوْلِيَاءَ» ای کسانی که ایمان آورده‌اید، یهود و نصارا را، یهودیان و مسیحیان را اولیای خود مگیرید. اولیا جمع ولی است، ولی از ولایت است؛ ولایت یعنی پیوستگی، ولی یعنی پیوسته و پیوند زده. یهود و نصارا را پیوندخورندگان و پیوستگان با خود مگیرید، انتخاب مکنید. «بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ» آنها بعضی اولیا و هم‌جبهگان و پیوستگان بعضی دیگرند. «وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ» هرکس تَوَلَّى کند با آنان - تَوَلَّى یعنی ولایت را پذیرفتن، از باب تَفَعَّلَ - هرکسی که قدم در وادی ولایت آنها بگذارد و پیوند بزند خودش را با آنها، مرتبط کند خودش را با آنها، رابطه برقرار کند، «فَإِنَّهُمْ مِنْهُمْ» بی‌گمان او خود از آنان است. «إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ»^۱ و خدا مردمان ستمگر را هدایت نخواهد کرد.^۲

دومین رکن ولایت «همبستگی داخلی» در آیات مورد بحث: «یا أَیُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ»^۳ ای کسانی که ایمان آوردید، هرکه از شما از دین خود بازگردد و مرتد شود، خدا مردمی را خواهد آورد - این مردم همان مردم ایدئال اسلامی‌اند؛ آن جامعه ایدئال اسلامی، از لحاظ پیوندها و رابطه‌های داخلی و خارجی این جورند که در این آیه آمده است - «فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ» خدای متعال جمعیتی را پدید خواهد آورد که خود خدا آنها را دوست می‌دارد، آنها هم خدا را دوست می‌دارند. محبت خدا، «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ»^۴ است. اگر خدا را دوست دارید، از من که پیغمبرم متابعت کنید تا خدا هم شما را دوست بدارد. پس «يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ»؛ یعنی اینها صددرصد تسلیم فرمان خدا بودند که مورد محبت خدا بودند. «أَذَلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ» فروتن هستند در مقابل مؤمنان؛ این نشانه کمال رابطه و پیوند صمیمانه است. «أَعَزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ» در مقابل کافران و دشمنان دین و مخالفان قرآن، «أَعَزَّةٌ» هستند؛ یعنی تأثیرناپذیر، یعنی سربلند، یعنی حصاری از فکر اسلامی دور خود پیچیده و کشیده که هیچ نفوذی از آنها نپذیرند. «يَجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ» خاصیت دیگرشان این است که در راه خدا جهاد و مجاهدت می‌کنند. «وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ» از ملامت هیچ ملامت‌گری هم نمی‌هراسند و نمی‌ترسند. «ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ» این فضل و لطف و تفضل خداست که به هرکه خواهد، می‌دهد «وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ» خدا گشاده دست، گشوده دست و داناست.^۵

۱. مائده / ۵۱

۲. خامنه‌ای، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، ص ۴۳۴.

۳. مائده / ۵۴

۴. آل عمران / ۳۱

۵. خامنه‌ای، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، ص ۴۳۷ - ۴۳۶.

سومین رکن ولایت «پیوستگی با ولی» در آیات مورد بحث: «آیه بعدی دنبال آیات قبلی می‌آید، ببینید چقدر متناسب و زیباست. ببینید که تدبر در قرآن چقدر آدم را روشن می‌کند نسبت به این مسائلی که فکر می‌کرد قرآنی نیست، قرآن چگونه رسا حرف می‌زند. روابط خارجی را گفت، پیوندهای داخلی را گفت، حالا قلب پیوندهای داخلی را بیان می‌کند؛ یعنی پیشوا را، رهبر را، می‌گوید: «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ»^۱ ولی و قائم امر، آن کسی که تمام نشاطها و فعالیت‌های جامعه و امت اسلامی به او باید برگردد و از او الهام بگیرد، خداست. خب خدا که مجسم نمی‌شود بیاید بین مردم بنشیند امر و نهی کند، دیگر چه کسی؟ «وَرَسُولُهُ» پیداست که بین رسول و بین خدا هرگز رقابت و تنازع و تنافر هم که نیست؛ رسول، رسول اوست باز. خداست و رسولش، خب رسول که همیشه باقی نمی‌ماند، بعد از رسول چه؟ بعد از رسول هم داریم؛ «وَالَّذِينَ آمَنُوا» آن مؤمنان. کدام مؤمنان؟ هرکسی که ایمان آورد کافی است؟ نه، نشانه دارد. «الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ» اقامه نماز می‌کنند، «وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ» می‌دهند زکات را، «وَهُمْ رَاكِعُونَ» مفسران واو را حالیه گرفتند؛ درحالی‌که در رکوعند، در حال رکوع زکات می‌دهند؛ یعنی چه کسی؟ یعنی امیرالمؤمنین، علی بن ابی طالب، به‌عنوان ولی معین می‌شود»^۲.

رهگیری و تطبیق ارکان و ابعاد سه‌گانه ولایت بر آیات مورد بحث، به زیبایی توسط حضرت آیت‌الله خامنه‌ای صورت گرفت و سیاق و پیوند آیات آشکار گردید به‌گونه‌ای که دیدگاه ایشان را متمایز از هر دو گروه مفسران شیعه و اهل تسنن می‌سازد.

ادامه آیات به نتیجه پذیرش ابعاد سه‌گانه ولایت اشاره دارد: «اگر ولایت را مراعات کردیم، چه کار می‌شود؟ برای ما اثری هم دارد؟ اگر ولایت را که دارای سه بُعد شد؛ یکی حفظ پیوندهای داخلی، یکی قطع پیوند و وابستگی به قطب‌های متضاد خارجی، یکی هم حفظ ارتباط دائمی و عمیق با قلب پیکر اسلامی و قلب امت اسلامی، یعنی امام و رهبر، حالا اگر این سه بُعد را مراعات کردیم، چگونه خواهد شد؟ آیه قرآن به ما جواب می‌دهد؛ «وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ»^۳ آن کسی که قبول ولایت کند با خدا و رسولش و با کسانی که ایمان آورده‌اند، این پیوند را مراعات کردند و حفظ کردند و نگسستند، اینها غالبند، پیروزمنداند. از همه پیروزتر همین‌ها هستند و اینها هستند که بر همه جناح‌های دیگر غلبه خواهند داشت»^۴.

۱. مائده / ۵۵.

۲. خامنه‌ای، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، ص ۴۳۷.

۳. مائده / ۵۶.

۴. خامنه‌ای، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، ص ۴۳۹.

دو. سیاق آیات از دیدگاه مفسران فریقین

عموم مفسران اهل تسنن با تکیه بر وحدت سیاق آیات، معنای نصرت و محبت را در آیات ۵۱ تا ۵۸ سوره مائده، مقصود دانسته‌اند.^۱

اما بیشتر مفسران شیعه بر خلاف آیه ولایت که معنای سرپرستی را مقصود می‌دانند، در آیات نهی از پذیرش ولایت یهود و نصارا، معنای دوستی و نصرت و هم‌پیمانی را مقصود دانسته‌اند:

شیخ طوسی در تفسیر آیه ۵۱ سوره مائده می‌نویسد: «یعنی مَنْ استنصرهم و اتخذهم أنصاراً فانه منهم أی محکوم له بحکمهم فی وجوب لعنه و البراءة منه و یحکم بأنه من أهل النار»^۲ یعنی هر کس از یهود و نصارا طلب یاری کند و آنان را انصار خودش بگیرد، جزء آنان و محکوم به حکم‌شان است.

وی در این آیه واژه «اولیاء» را که جمع واژه «ولی» است به معنای نصرت می‌داند، درحالی که در آیه ولایت، واژه «ولی» را به معنای اولی و أحق به تصرف معنا می‌کند.

طبرسی نیز می‌نویسد: «أی لا تعتمدوا علی الاستنصار بهم متوددین إلیهم»^۳ یعنی ای مردم مؤمن، به یهودیان و مسیحیان اعتماد نکنید و از راه دوستی از آنها کمک نخواهید. علامه طباطبایی در این باره می‌گوید:

کلمه ولایت به معنای قُرب محبت و معاشرت جامع هر دو فائده و هر دو معنا است، هم معنای نصرت و هم محبت و امتزاج روحی و بنابراین همین معنا مراد از آیه است.^۴

همچنین علامه طباطبایی در تفسیر آیات ۵۵ و ۵۶ سوره مائده و بیان ارتباط آیات می‌نویسد:

این دو آیه شریفه همانطوری که می‌بینید ما بین آیاتی قرار دارند که مضمون آنها نهی از ولایت اهل کتاب و کفار است، به همین جهت بعضی از مفسران اهل سنت خواسته‌اند این دو آیه را با آیات قبل و بعدش در سیاق شرکت داده و بگویند همه اینها در صدد بیان یکی از وظائف مسلمین‌اند و آن وظیفه عبارت است از اینکه مسلمین باید دست از یاری یهود و نصارا و کفار بردارند، و منحصر خدا و رسول و مؤمنین را یاری کنند، البته مؤمنینی که نماز بپا می‌دارند و در حال رکوع زکات می‌دهند، نه هر کس که در سلک اسلام در آمده باشد.

۱. ر.ک: طبری، جامع البیان، ج ۶ ص ۱۷۰ - ۱۸۶؛ زمخشری، الکشاف، ج ۱، ص ۶۴۹ - ۶۴۷؛ رازی، مفاتیح الغیب،

ج ۱۲، ص ۳۸۴ - ۳۸۰؛ رشید رضا، المنار، ج ۶ ص ۴۴۱؛ آلوسی، روح المعانی، ج ۳، ص ۳۳۳.

۲. طوسی، التبیان، ج ۳، ص ۵۵۰.

۳. طبرسی، مجمع البیان، ج ۳، ص ۳۱۹.

۴. طباطبایی، المیزان، ج ۵، ص ۳۶۹.

سپس در رد دیدگاه مفسران اهل سنت می‌گوید: «صرف اینکه فعلا این آیات یکی پس از دیگری قرار گرفته‌اند دلالت بر وحدت سیاق آنها ندارد».^۱

مکارم شیرازی معتقد است:

با توجه به شأن نزول آیه و سایر قرائنی که در دست است، منظور از آن در اینجا این نیست که مسلمانان هیچ‌گونه رابطه تجاری و اجتماعی با یهود و مسیحیان نداشته باشند، بلکه منظور این است که با آنها هم پیمان نگردند.^۲

جوادی آملی بر این باور است:

این آیه سرفصل و درآمدی برای مسئله تولّی و تبرّی و نیز بیان ولایت، رهبری و تعیین ولی است. خدای سبحان مؤمنان را از هر گونه ولای یهود و نصارا؛ اعم از محبت‌ورزی، هم‌پیمانی و نصرت و پذیرش قیادت و سرپرستی آنان نهی می‌کند؛ زیرا آنان با همدیگر تولّی دارند نه با مؤمنان، پس محبت و نصرتشان یک‌طرفه است و اگر کسی از مؤمنان ولایت آنها را بپذیرد، در حقیقت دین‌شان را قبول کرده و در شمار آنان؛ یعنی ظالمان قرار می‌گیرد.^۳

سه. ارزیابی دیدگاه مفسران درباره سیاق آیات

نگارندگان با الهام از دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای درباره معنای لغوی ولایت، ابعاد ولایت و ارتباط آیات که پیش‌تر بیان شد، بر این باور است با توجه به اصرار مفسران اهل تسنن بر وحدت سیاق این مجموعه از آیات، می‌توان قائل به وحدت سیاق آیات شد و در تمام آیات یاد شده، ولایت را به معنای سرپرستی دانست. در آیات نخست از پذیرش حاکمیت و سرپرستی و هم‌جبهگی با یهود و نصارا نهی می‌نماید، سپس به روابط داخلی جبهه حق اشاره نموده و در آیه ولایت، حق حاکمیت و سرپرستی در انحصار خدا و رسول و امام معصوم دانسته شده و از مؤمنان خواسته شده فقط در جبهه خدا و رسول و امامان معصوم (علیهم‌السلام) حضور داشته باشند و در آیه بعد نتایج پذیرش ولایت الهی و تشکیل جبهه حزب‌الله بیان گردیده است که همان غلبه و پیروزی جبهه حق می‌باشد. پُر واضح است داشتن ارتباط سیاسی و اقتصادی با یهود و نصارا ممنوع نیست، اما آنچه برای جامعه اسلامی خطرآفرین می‌باشد، پذیرش سلطه و سرپرستی آنان و هم‌جبهه شدن و پیروی از آنها است که خطر اضمحلال جامعه اسلامی را به دنبال دارد.

۱. همان، ج ۶، ص ۵-۶.

۲. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۴، ص ۴۱۰.

۳. جوادی آملی، تسنیم، ج ۲۳، ص ۳۳.

د) قرائن درون‌متنی در تأیید دیدگاه امام خامنه‌ای

در اینجا برخی قرائن و شواهد درون‌متنی از آیات یادشده در اثبات و تأیید دیدگاه امام خامنه‌ای ارائه می‌گردد.

یک. جمله «وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ»^۱.

علامه طباطبایی در تفسیر این جمله می‌نویسد:

کلمه ولایت در این آیات نمی‌شود به معنای نصرت باشد؛ زیرا ولایت به معنای نصرت عقد و قراردادی بوده که بین دو قبیله با شرایط خاصی منعقد می‌شده و این عقد باعث نمی‌شده که دو قبیله یکی شوند و از عادات و رسوم و عقاید مخصوص به خود چشم‌پوشند و تابع دیگری گردند و حال آنکه در این آیه ولایت، امری است که عقد آن باعث پیوستن یکی به دیگری است؛ چون می‌فرماید: و هر کس از شما ولایت آنان را دارا باشد از ایشان خواهد بود. به خلاف اینکه اگر ولایت به معنای محبت باشد، در آن صورت این تعلیل بسیار به‌جا و موجه خواهد بود؛ زیرا مودت مربوط به جان و دل آدمی است و باعث امتزاج و اختلاط روحی بین دو طایفه می‌شود و تاثیر این اختلاط در تغییر سنن قومی و اغماض از خصائص ملی پر واضح است.^۲

ایشان محبت و نه نصرت را عامل یکی شدن می‌داند؛ اما با استناد به آیه قرآن که می‌فرماید: «إِنَّ أَوَّلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ»^۳ سزاوارترین مردم به ابراهیم، آنها هستند که از او پیروی کردند و آیه دیگر که فرزند نوح را که از ایشان پیروی نمی‌کند، اهلش نمی‌داند: «قَالَ يَا نُوحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ»^۴ می‌توان گفت تبعیت و پیروی کردن، عامل یکی شدن می‌باشد.

بر این اساس در معنای جمله یادشده باید گفت: ولایتی که عامل یکی شدن است، ولایت به معنای سرپرستی و هم‌جهگی می‌باشد. هرکس سرپرستی دیگری را بپذیرد و از او پیروی نماید، از ایشان خواهد بود. دو. جمله «إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ»^۵.

خدای تعالی در این آیه چه کسانی را تهدید به عدم هدایت می‌کند و جزء قوم الظالمین می‌شمارد؟ کسانی که با کفار پیمان دوستی و یاری می‌بندند یا کسانی که سرپرستی آنان را می‌پذیرند و زیر سلطه آنان قرار می‌گیرند؟ روشن است گروه دوم سزاوارتر به خطاب آیه می‌باشند. کسانی که از ولایت و

۱. مائده / ۵۱.

۲. طباطبایی، المیزان، ج ۶ ص ۷ - ۶.

۳. آل عمران / ۶۸.

۴. هود / ۴۶.

۵. مائده / ۵۱.

سرپرستی خدا و رسول او خارج شوند و سرپرستی کفار را بپذیرند، به حال خود واگذارده می‌شوند و خدا چنین کسانی را که از دایره ولایت الاهی خارج شده‌اند، هدایت نمی‌کند و اینها ستمکار هستند. چنان‌که خدای متعال، شرک را ظلم عظیم می‌شمارد.^۱

سه. جمله «حِطَّتْ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ»^۲.

پُر واضح است اعمال کسانی نابود خواهد شد و زیان کار خواهند بود که از دایره ولایت و سرپرستی خدا و رسول و امامان معصوم علیهم‌السلام خارج شوند و ولایت و سرپرستی یهود و نصارا را بپذیرند. امام باقر علیه‌السلام می‌فرماید:

أَمَّا لَوْ أَنَّ رَجُلًا قَامَ لَيْلَهُ وَصَامَ نَهَارَهُ وَتَصَدَّقَ بِجَمِيعِ مَالِهِ وَحَجَّ جَمِيعَ دَهْرِهِ وَلَمْ يَعْرِفْ وَلَايَةَ وَلِيِّ اللَّهِ فَيَوَالِيهِ وَيَكُونَ جَمِيعَ أَعْمَالِهِ بِدَلَالَتِهِ إِلَيْهِ مَا كَانَ لَهُ عَلَى اللَّهِ جَلٌّ وَعَزٌّ حَقٌّ فِي ثَوَابِهِ وَلَا كَانَ مِنَ أَهْلِ الْإِيمَانِ.^۳

همانا اگر مردی شب‌ها را به عبادت به‌پا خیزد و روزها را روزه دارد و تمام اموالش را صدقه دهد و در تمام دوران عمرش به حج رود و امر ولایت ولی خدا را نشناسد تا از او پیروی کند و تمام اعمالش با راهنمایی او باشد، برای او از ثواب خدای جل و عز، حقی نیست و او از اهل ایمان نباشد.

چهار. آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهَ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ...»^۴.

مفسران شیعه در پاسخ مفسران اهل سنت که قائل به وحدت سیاق آیات بودند، آیه ارتداد را برهم‌زننده وحدت سیاق آیات دانسته‌اند و چنین استدلال نمودند: دوستی و یاری طلبیدن از اهل کتاب و کافران، موجب ارتداد نخواهد بود.^۵

لیکن پُر واضح است پذیرش سرپرستی اهل کتاب و کفار، موجب ارتداد خواهد بود. بنابراین با پذیرش این معنا از ولایت می‌توان قائل به اتصال آیات شد و سیاق را برقرار دانست.

در همین آیه هنگامی که سخن از محبت به میان می‌آید با الفاظ «يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ» به آن تصریح می‌شود، بنابراین از ولایت باید معنای دیگری را در این آیات مقصود دانست.

پنج. آیه «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ»^۶.

۱. لقمان / ۱۳.

۲. مائده / ۵۳.

۳. کلینی، *الکافی*، ج ۲، ص ۱۹.

۴. مائده / ۵۴.

۵. نجارزادگان، *بررسی تطبیقی تفسیر آیات ولایت در دیدگاه فریقین*، ص ۶۵.

۶. مائده / ۵۵.

«کلمه «ولی» در اینجا نمی‌تواند به معنای دوست و یاری‌کننده باشد؛ زیرا این صفت برای همه مؤمنان ثابت است نه مؤمنان خاصی که در آیه ذکر شده که نماز را برپا می‌دارند و در حال رکوع زکات می‌دهند و به عبارت دیگر دوستی و یاری کردن، یک حکم عمومی است، درحالی‌که آیه ناظر به بیان یک حکم خصوصی است و به این جهت بعد از ذکر ایمان، صفات خاصی را بیان کرده است که مخصوص به یک فرد می‌شود».^۱

شش. آیه «وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ».^۲

«این آیه بهترین قرینه و دلیل بر معنای سرپرستی است. حزب به معنای جمعیت متشکل است، پیروزی یک حزب به معنای غلبه و پیروزی آنها در یک حرکت و جهش اجتماعی است؛ بنابراین، از این آیه شریفه که در ارتباط با آیه قبل است و ظاهراً هم زمان نازل شده‌اند، استفاده می‌شود که ولایت مطرح شده، یک ولایت سیاسی و حکومتی است».^۳

هفت. آیه «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُوءًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَالْكَافِرَ أُولِيَاءَ...».^۴

علامه طباطبایی می‌گوید: «این آیات با اینکه ممکن است شأن نزول آنها مختلف باشد؛ اما همه دارای سیاق واحد هستند».^۵ به گفته فخر رازی: «القای کلام بیگانه بین دو کلامی که برای غرض واحدی بیان شده‌اند، در نهایت زشتی و ناپسندی است و منزّه دانستن کلام خدا از آن واجب است».^۶ بنابراین با توجه به شواهد و قرائن درون‌متنی ذکر شده، می‌توان به وحدت سیاق آیات قائل شد و ولایت را در تمام این آیات به معنای سرپرستی دانست.

ه) پاسخ به اشکال‌های مفسران فریقین

چون دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای از سخنرانی‌های ایشان در قبل و بعد از انقلاب به دست آمده و معظم‌له به اشکال‌ها نپرداخته‌اند، ضروری است برای تکمیل شدن بحث به اشکال‌هایی که متوجه این دیدگاه است، پاسخ مناسب ارائه گردد.

۱. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۴، ص ۴۳۹.

۲. مائده / ۵۶.

۳. مکارم شیرازی، آیات ولایت در قرآن، ص ۸۱.

۴. مائده / ۵۷.

۵. طباطبایی، المیزان، ج ۶، ص ۳۷.

۶. رازی، مفاتیح الغیب، ج ۱۲، ص ۳۸۴.

یک. «مؤمنان یقین داشتند که متصرف در آنان خدا و رسول است؛ اما آنچه لازم بود به امت گوشزد شود، این بود که آنان نیازی به نصرت و محبت اهل کتاب و کفار ندارند و نصرت و محبت خدا و رسول و مؤمنان برای آنان کافی است»^۱.

پاسخ: اگرچه سرپرستی خدا و رسول برای مؤمنان روشن بود، اما متأسفانه در طول ادوار تاریخ و عصر کنونی، تمام مشکلات مسلمانان، بر اثر پذیرش سلطه اهل کتاب و کفار می‌باشد و این مسئله‌ای با اهمیت است که نیاز به تذکر مکرر از سوی قرآن دارد. علاوه بر اینکه در آیه ولایت، نکته دیگری نیز در نظر است و می‌خواهد تعیین نماید که ولایت بعد از خدا و رسول از آن چه کسی است؟ می‌گوید ولایت و سرپرستی امیرمؤمنان (علیه السلام) و امامان معصوم (علیهم السلام) نیز در ردیف ولایت و سرپرستی خدا و رسول قرار دارد و می‌بایست مورد پذیرش امت اسلامی قرار گیرد و مسلمانان با پذیرش ولایت ایشان بعد از پیامبر (صلی الله علیه و آله)، نیازی به سرپرستی اهل کتاب و کفار ندارند.

دو: «صرف اینکه فعلاً این آیات یکی پس از دیگری قرار گرفته‌اند دلالت بر وحدت سیاق آنها ندارد»^۲.
پاسخ:

۱. این سخن در رد دیدگاه اهل سنت است که در تمام آیات یادشده، ولایت را به معنای محبت و نصرت می‌دانند.
۲. درست است که صرف کنار هم قرار گرفتن آیات، دلالت بر وحدت سیاق ندارد؛ اما با قرائن و شواهد درون‌متنی ذکرشده، می‌توان به وحدت سیاق آیات قائل شد و ولایت را در تمام این آیات به معنای سرپرستی دانست.
سه. با توجه به شأن نزول آیه ۵۱ سوره مائده و سایر قرائن، منظور این است که با یهود و نصارا هم پیمان نگردند.^۳

آیت‌الله مکارم شیرازی در شأن نزول آیه ۵۱ سوره مائده آورده است:

بسیاری از مفسران نقل کرده‌اند که بعد از جنگ بدر، عبادۀ بن صامت خزرجی خدمت پیامبر (صلی الله علیه و آله) رسید و گفت: من هم‌پیمانی از یهود دارم که از نظر عدد زیاد و از نظر قدرت نیرومندند، اکنون که آنها ما را تهدید به جنگ می‌کنند و حساب مسلمانان از غیر مسلمانان جدا شده است من از دوستی و هم‌پیمانی با آنان برائت می‌جویم، هم‌پیمان من تنها خدا و پیامبر او است، عبدالله بن ابی گفت: ولی من از هم‌پیمانی با

۱. همان، ج ۱۲، ص ۳۸۵.

۲. طباطبایی، المیزان، ج ۶، ص ۶.

۳. مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۴، ص ۴۱۰.

یهود برائت نمی‌جویم؛ زیرا از حوادث مشکل می‌ترسم و به آنها نیازمندم، پیامبر ﷺ به او فرمود: آنچه در مورد دوستی با یهود بر عبادۀ می‌ترسیدم، بر تو نیز می‌ترسم. عبدالله گفت: چون چنین است من هم می‌پذیرم و با آنها قطع رابطه می‌کنم، آیات فوق نازل شد و مسلمانان را از هم‌پیمانی با یهود و نصارا بر حذر داشت.^۱

پاسخ:

۱. بر اساس مطالب پیش‌گفته از حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، می‌توان گفت: مقصود آیه نهی از پیوستگی و هم‌جبهگی با یهود و نصارا و پذیرفتن سلطه و رهبری آنان است، نه صرف هم‌پیمان شدن با آنان.
۲. اگر هرگونه هم‌پیمان شدن با اهل کتاب و کفار ممنوع بود، پیامبر اسلام ﷺ نباید با قبائل یهودی ساکن مدینه، پیمان هم‌زیستی مسالمت‌آمیز امضا می‌کرد^۲ و نباید با کفار قریش، پیمان صلح حدیبیه را منعقد می‌نمود.^۳ جمهوری اسلامی ایران نیز نباید صدها قرارداد و پیمان سیاسی و اقتصادی مانند برجام و... با کشورهای غیرمسلمان امضا و اجرا می‌کرد.

نتیجه

معناشناسی حضرت آیت‌الله خامنه‌ای از واژه ولایت، با نظر واژه‌شناسان عرب هماهنگ است و معنای پیوستگی، هم‌جبهگی و نزدیکی، معانی لغوی واژه ولایت است؛ اما از میان معانی اصطلاحی مختلف این واژه باید بررسی شود، کدام معنا در آیات یادشده مقصود است.

دیدگاه امام خامنه‌ای درباره سیاق آیات، از جهت باور به ارتباط و اتصال میان آیات، با دیدگاه مفسران اهل سنت در این باره هماهنگ است؛ اما از جهت معنای مقصود از واژه ولایت در این آیات، با نظریه مفسران اهل سنت متفاوت است. بیشتر مفسران شیعه، به عدم ارتباط میان آیات اعتقاد دارند و واژه «ولی» را در آیات ۵۵ و ۵۶ سوره مائده به سرپرستی و در آیات قبل و بعد به محبت و نصرت معنا نموده‌اند؛ اما لیکن حضرت آیت‌الله خامنه‌ای با تبیین معنای ولایت، ابعاد ولایت و تطبیق آن بر آیات مورد بحث، به ارتباط میان آیات معتقدند و بر معنای پیوستگی و هم‌جبهگی در تمام آیات یادشده تأکید می‌نمایند.

پژوهش حاضر با ارائه شواهد و قرائن درون‌متنی، دیدگاه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای را اثبات نمود و به ارتباط و اتصال میان آیات و وحدت سیاق آیات باور دارد و در تمام آیات یادشده، معنای اصطلاحی «سرپرستی» را از واژه ولایت مقصود می‌داند و به اشکال‌های مفسران فریقین در این باره پاسخ مناسب ارائه نمود.

۱. همان، ج ۴، ص ۴۰۹.

۲. ر. ک: ابن‌هشام، السیره النبویه، ج ۲، ص ۱۴۶ - ۱۴۳؛ سبحانی، فروغ‌ابدیت، ج ۱، ص ۳۸۵ - ۳۷۷.

۳. ر. ک: ابن‌هشام، السیره النبویه، ج ۲، ص ۲۶۵.

منابع و مأخذ

- قرآن کریم.
- آلوسی، سید محمود (۱۴۱۵ ق). *روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم*. بیروت: دار الکتب العلمیة.
- ابن فارس، احمد (بی تا). *معجم مقاییس اللغة*. قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ ق). *لسان العرب*. بیروت: دار صادر.
- ابن هشام، عبدالملک (۱۴۰۹ ق). *السيرة النبوية*. بیروت: دار الکتب العربی.
- جوادى آملی، عبدالله (۱۳۹۰). *تفسیر تسنیم*. قم: اسراء.
- جوهری، اسماعیل بن حماد (بی تا). *الصحاح*. بیروت: دار العلم للملایین.
- خامنه‌ای، سید علی (۱۳۹۲). *طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن*. قم: مؤسسه ایمان جهادی.
- خامنه‌ای، سید علی. دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی خامنه‌ای: www.farsi.khamenei.ir
- رازی، فخرالدین محمد بن عمر (۱۴۲۰ ق). *مفاتیح الغیب*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ ق). *مفردات الفاظ القرآن*. بیروت: دار القلم.
- رشید رضا، محمد (۱۴۱۴ ق). *تفسیر القرآن الحکیم / تفسیر المنار*. بیروت: دار المعرفة.
- زمخشری، محمود (۱۴۰۷ ق). *الکشاف عن حقائق غوامض التنزیل*. بیروت: دار الکتب العربی.
- سبحانی، جعفر (۱۳۶۲). *فروع ابدیت*. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
- شوشتری، نورالله (۱۴۰۹ ق). *احقاق الحق و ازهاق الباطل*. قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۴۱۷ ق). *المیزان فی تفسیر القرآن*. قم: اسلامی.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۲). *مجمع البیان لعلوم القرآن*. تهران: ناصر خسرو.
- طبری، محمد بن جریر (۱۴۱۲ ق). *جامع البیان عن تأویل آی القرآن*. بیروت: دار المعرفة.
- طوسی، محمد بن حسن (بی تا). *التبیان فی تفسیر القرآن*. بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- عباد، الصاحب اسماعیل (بی تا). *المحیط فی اللغة*. تحقیق محمدحسن آل یاسین. بیروت: عالم الکتب.
- عزتی بخشایش، محمد (۱۳۹۸). «بررسی ارتباط موضوعی آیه ولایت با آیات قبل و بعد، با محوریت نظر فخر رازی و علامه طباطبایی». *کنگره بازخوانی ابعاد شخصیتی امیرالمؤمنین امام علی علیه السلام*. اصفهان.
- فراهیدی، خلیل بن احمد (۱۴۱۰ ق). *کتاب العین*. قم: هجرت.
- فیومی، احمد بن محمد (بی تا). *المصباح المنیر*. قم: دار الهجرة.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ ق). *الکافی*. تهران: دار الکتب الاسلامیة.

۶۵ □ بررسی تطبیقی معنای ولایت در آیه ولایت بر اساس سیاق با تأکید بر دیدگاه امام خامنه‌ای

- مصطفوی، حسن (بی تا). *التحقیق فی کلمات القرآن الکریم*. بیروت: دار الکتب العلمیه.
- مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۸۱). *آیات ولایت در قرآن*. تدوین: ابوالقاسم علیان نژادی. قم: نسل جوان.
- مکارم شیرازی، ناصر و همکاران (۱۳۷۱). *تفسیر نمونه*. تهران: دار الکتب الإسلامیه.
- نجارزادگان، فتح‌الله (۱۳۹۱). *بررسی تطبیقی تفسیر آیات ولایت در دیدگاه فریقین*. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.

